

4. EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL PAISATGE

4. EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL PAISATGE

El paisatge actual de les Comarques Centrals, més enllà dels factors naturals que condicionen el territori, és el resultat de la prolongada acció transformadora que han exercit els humans al llarg del temps sobre el medi que l'envolta. Així, les diverses cultures, que en un moment o altre de la història s'hi han establert, han intervingut d'acord amb els seus coneixements i capacitats tècniques fins al punt de transformar els paisatges en funció de les seves necessitats i possibilitats i de configurar uns paisatges singulars.

«Com tota colonització humana, les diverses etapes de l'ocupació de les nostres terres, deixaran llur petjada en el paisatge»

Joan Vilà Valentí (Sallent, 1925)

Les pàgines següents ofereixen un breu repàs dels grans períodes històrics que han incidit en la configuració dels paisatges actuals, des dels assentaments prehistòrics seminòmades que començaren a practicar l'agricultura o la metal·lúrgia, fins al període contemporani marcat per la vida urbana i la industrialització.

4.1. Els antecedents remots: de la prehistòria a la romanització

En aquestes terres de les Comarques Centrals també hi ha restes que documenten els estadis inicials de la hominització i la humanització. Aquestes evidències posen de manifest la naturalesa biològica i cultural dels primers vincles de l'home envers els elements del territori. Una relació que de ben segur degué comportar estímuls, sensacions o impressions i, alhora, provocar emocions. Aquestes reaccions serien l'embrió dels valors actuals que els ciutadans atorguen als elements del territori.

La primera evidència de presència humana a les Comarques Centrals es documenta al jaciment de l'Abric Romaní (Capellades) a les Valls de l'Anoia. Les restes cremades d'animals i vegetals dels grups de caçadors i recol·lectors del paleolític (*Homo neanderthalensis*) que varen ocupar aquesta balma posen en evidència un paisatge de boscos amb una important presència de pi que s'utilitzaria com a combustible i per a fabricar objectes. De ben segur que, entremig d'aquesta massa arbòria, també hi hauria espais d'herbassars. En aquest escenari trobarien refugi i aliment sobretot diferents èquids i cèrvids però, també, porcs senglars, ovicaprins, rinoceronts i elefants.

Un altre jaciment que permet conèixer el paisatge d'aquest primer gran període paleolític és la balma del Cingle Vermell (Vilanova de Sau) a les Guilleries. Gràcies a l'estudi dels carbons vegetals s'ha identificat en aquesta zona un paisatge conformat per amplis espais forestals amb diferents formacions vegetals. Al capdamunt de les cingleres el teixit forestal estaria format per alzines, pi roig i matolls per contra a la vall hi hauria pi pinyer, boix i faig i, finalment, a banda i banda dels cursos d'aigua creixerien castanyers, bedolls i nogueres. A més a més d'aquests dos jaciments destaquen, també, el de la cova del Toll i el de les Teixoneres situats ambdós al Moianès.

Els jaciments coneguts del període neolític d'aquest àmbit territorial no permeten documentar la naturalesa ni la magnitud de les transformacions que degué experimentar el paisatge natural de grans espais forestals com a conseqüència del probable creixement en nombre de les comunitats agrícoles i ramaderes. Les necròpolis excavades assenyalen poc més que l'existència de poblament i de relacions comercials. Sobre el paisatge, però, aquestes restes posen en evidència el fet que ja en aquest període les formes del relleu, com ara les fites i els miradors, són molt més que simples elements de referència. La localització d'espais funeraris en aquests llocs els degué atorgar la condició d'elements del territori amb valor

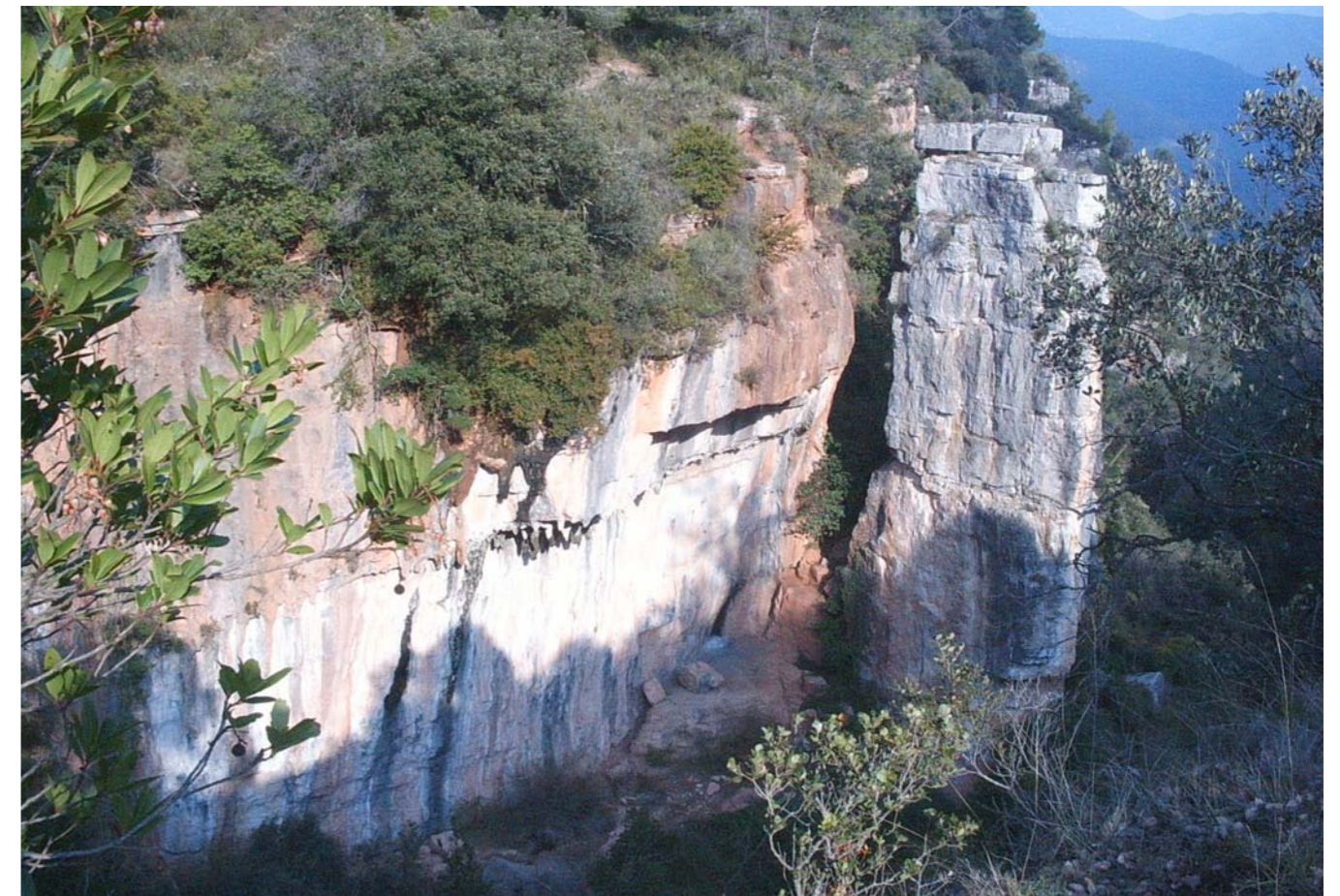

Figura 4.1: Les balmes, com aquestes dels Cingles de Bertí i Gallifa, van representar un bon refugi pels primers pobladors de les Comarques Centrals.

probablement social, espiritual i identitari. Una condició que també es podria fer extensiva a determinats camins. D'aquest període alguns dels jaciments més destacats són els dòlmens de la Torre del Moro (Llanera), del Collet de les Forques (l'Espunyola), de Santa Magdalena (Moià), del Puig-rodó (Moià), del Pla del Boix (el Brull) i de Sant Jordi de Puigseslloses (Folgueroles).

Tot i l'existència amb anterioritat de poblats, no serà fins a l'època ibèrica quan aquests elements del territori degueren acomplir una clara funció territorial com a punts de referència. El més important d'aquests assentaments urbans, per la seva condició de centre gestor, fou el de Prats de Rei (*Sikarra*) amb una muralla del segle V aC. En aquest moment, molts dels emplaçaments triats acostumen a ser punts culminants; per exemple, a la Plana de Vic els poblats menors se situen sobre un turó de la plana o en una cresta o bé en els meandres del riu Ter. En general, l'emplaçament i el caràcter fortificat degueren influir probablement en la funció d'aquests nuclis i poblats com a fites del paisatge així com en la condició d'elements amb valor, com a mínim, productiu, social i identitari. També en aquest àmbit territorial la major pressió antròpica és degué materialitzar amb l'aparició d'illes més o menys grans de mosaic agroforestal al voltant dels diferents assentaments d'hàbitat concentrat i dispers. Aquest mosaic agroforestal es localitzaria principalment a les valls fluvials. En aquests espais es plantarien cereals però, també, vinya en extensió, oliveres, arbres fruiters (pomer, perer, ametller, figuera), cànem i espart. Als espais d'horta, petits i amb rudimentàries canalitzacions, cultivarien faves, pèsols, llenties així com

col, carxofa i remolatxa. Alguns dels poblats ibèrics més coneguts de les Comarques Centrals són el Turó del Montgròs (el Brull), el Casalot de Puigcastellet (Folgueroles), l'Esquerda (les Masies de Roda) i el Cogulló (Sallent).

En època romana una part del paisatge d'aquest àmbit territorial degué experimentar una important transformació com a conseqüència de la fundació de dues ciutats; per una banda, la ciutat de Vic (*Ausa*) i, per l'altra, la dels Prats de Rei (*Municipium Sigarrens*). En ambdós casos, el fet de voler posar en evidència el poder, es canvia la imatge i el perfil dels antics assentaments ibèrics preexistents, la qual cosa altera la condició de punt de referència del territori. Aquests assentaments urbans a la Plana de Vic i als Costers de la Segarra respondrien a la necessitat de continuar explotant el mosaic agroforestal ibèric. Així doncs, a partir del segle II aC, més enllà d'aquests dos recintes urbans una part important de l'espai obert s'hauria dividit en peces quadrangulars (centúries) que incidirien en l'organització dels camins i dels límits parcel·lars especialment de les planes. Les restes d'aquesta quadrícula es documenten al Pla de Bages, a la Conca d'Òdena, als voltants de Solsona i a la plana meridional del Berguedà. D'acord amb aquesta quadrícula a les planes fèrtils i a la vall del Llobregat es construïren vil·les que, per la seva condició de construccions aïllades i programa arquitectònic, esdevindrien uns altres punts de referència del territori fins al moment inexistents. Els exemples més destacats de vil·les són la de Matacans (Artés), la de Sant Bartomeu (Navarces), la de Sant Amanç de Viladés (Rajadell), la de Boades (Castellgalí), la

Figura 4.2: Dolmen del Cuspinar, Collsuspina, Moianès.

Figura 4.3: Dolmen de Puig-rodó, Moià. Moianès.

de l'Espelt (Òdena), la dels Trulls (Viver) i la de Sant Pau de Pinós (Merlès). El gran valor que adquireixen en aquesta època les dues ciutats, la divisió parcel·l·ària i les vil·les com a elements del territori explica el perquè en molts casos es perpetuen els llocs o es fossilitzen els límits. En el cas de Vic, per exemple, els emplaçaments de la catedral i del castell dels Montcada no s'expliquen sense l'herència d'aquest passat romà com tampoc la situació de moltes esglésies romàniques aïllades.

Figura 4.4: A les Comarques Centrals el conreu de la vinya va començar a ser important en temps dels ibers.

4.2. El paisatge medieval i modern

Entre els segles IX i XVIII, aquest àmbit territorial, tot i l'herència romana i l'activitat econòmica generada pel sistema feudal, no va deixar de ser una zona de pas a través així com una àrea llunyana i poc poblada. No serà fins al segle XVIII que en aquestes terres es produirà un significatiu creixement i desenvolupament econòmic que es manifestarà, sobretot, a nivell agrari, urbanístic i manufacturer amb les conseqüents transformacions en el paisatge.

La via principal de pas a través era el camí reial de l'Aragó. Una infraestructura lineal d'herència romana que, des del pont del Diable de Martorell i pel coll de la Panadella, arribava a Lleida i més enllà. Els llocs de Vilanova del Camí a la Conca d'Òdena i Santa Maria del Camí (Veciana) als Costers de la Segarra són punts d'etapa d'aquest itinerari. Els camins de la sal de Cardona són altres vies de comunicació per on es traginava aquest producte cap als centres consumidors o distribuïdors; un d'aquests ramals era la via cardonesa documentada l'any 922. Altres camins de pas, entre la costa i els Pirineus, eren la via manresana entre Manresa i Vic, la via bergitane entre Manresa i Berga i la via cerdana entre Vic i Berga.

Figura 4.5: El Castell de Tona, documentat el 889, amb l'església de Sant Andreu al fons.

Durant aquests segles, la fisonomia de l'espai obert es va caracteritzar per una destacada extensió de masses boscoses (rouredes, alzinars, pinedes) i matollars i, només, als entorns propers als assentaments urbans i a les masies degueren predominar els espais agrícoles amb camps, sobretot, de cereals, oliveres i vinyes. Un element vinculat a aquests espais seria el graner del jaciment arqueològic de l'Esquerda (Roda de Ter), del segle XIII, on a partir de la troballa de llavors carbonitzades s'han pogut conèixer les espècies de blat i ordi que es plantaven en aquesta època. Un altre element associat a aquesta modelació agrària seria la Sèquia que avui porta l'aigua del Llobregat des de Balsareny fins a Manresa. Aquest canal de 26,5 km es construï l'any 1383 per a minimitzar els efectes dels períodes estacionals de sequera i per ampliar els espais d'horta. Finalment, per sobre dels diferents elements que varen configurar la fisonomia d'aquest espai obert sobresurten les masies per la seva condició de fites. Algunes d'aquestes construccions aïllades ja degueren existir al segle XII i d'altres, però, varen aparèixer molt més tard, entre els segles XV i XVIII.

Al segle IX, la conquesta comtal d'aquestes terres de l'emirat de Còrdova comportà l'aparició d'elements nous en el territori; concretament, pel fet que s'aixecaren castells i esglésies a molts assentament urbans o bé en llocs estratègics com ara fronteres i camins. Ara bé, la fisonomia actual de molts d'aquests elements poc té a veure amb la d'aquest primer moment. Dos exemples paradigmàtics són el castell de Cardona, mencionat el 798, i l'església de Sant Vicenç de Cardona, documentada el 980. Ambdós es varen situar en un lloc estratègic amb un control visual sobre la vall del Cardener i el salí, es van ordenar amb la voluntat de formar un únic conjunt i construir amb la intenció d'acomplir una funció de fita de referència. D'una manera o altra aquestes constants d'implantació, composició i construcció es repetiren a la resta de castells i esglésies. Altres castells destacats són, entre d'altres, el de Callús (Callús), el de Coaner (Sant Mateu de Bages), el de Boixadors (Sant Pere Sallavinera), el de Sallent (Sallent), el d'Ardèvol (Pinós), el de Besora (Navès), el de la Roqueta (Sant Martí de Tous), el de Queralt (Bellprat), el de Clariana (Clariana del Cardener), el de Calaf (Calaf), la torre Manresana (els Prats de Rei), el de Claramunt (La Pobla de Claramunt), el de Balsareny (Balsareny) o el de Rajadell (Rajadell). En relació amb les esglésies sobresurten, per exemple, la de Sant Benet de Bages (Sant Fruitós de Bages), la de Sant Pere d'Or (Santpedor), la de Sant Sebastià del castell de Sallent (Sallent), la de Sant Pere de Castellfollit del Boix (Castellfollit del Boix), Sant Mateu de Bages (Sant Mateu de Bages), la de Santa Maria de Matadars (El Pont de Vilomara i Rocafort), la de Santa Maria de Manresa (Manresa), la de Santa Maria de Lluçà (Lluçà), la de Sant Cugat del Racó (Navàs), la de Santa Maria de Sorba (Montmajor), la de Sant Pere de Casserres (Casserres), la de Sant Andreu de Sagàs (Sagàs), la de Santa Maria de Serrateix (Viver i Serrateix), la de Sant Vicenç d'Obiols (Avià), la de Sant Andreu de Cal Pallot (Puig-reig), la de Sant Quirze de Pedret (Cercs) o la de Sant Pere de Graudescales (Navès).

A més a més d'aquests escenaris rurals i agraris, cal tenir en compte, també, el que conformen amb el temps les trames urbanes dels nuclis medievals de Cardona, Manresa, Vic, Solsona, Berga i Igualada. A

Figura 4.6: Sant Pere de Madrona (S. XI), Pinell de Solsonès.

partir del segle X en endavant cadascuna d'aquestes viles i ciutats va constituir un exemple de creixement de nucli urbà i de formació de successives extensions urbanes a dins i fora muralles. El nucli de Cardona va formar-se a sota els peus del castell en una cruïlla de camins i fruit de la preexistència d'un antic mercat, documentat l'any 986, on la sal era un des principals productes d'intercanvi. La trama urbana de Manresa va davallar del puig Cardener, on s'aixecà la basílica de Santa Maria de la Seu, i s'estengué cap al puig Mercadal. Sobre les restes del nucli antic de la ciutat romana de Vic es construïren el castell i al peu del turó la catedral de Sant Pere, al voltant es formà un petit barri i més enllà es trobaria aïllat el barri del mercadal. Berga va néixer i créixer a recer del castell i Igualada a l'entorn de l'església de Santa Maria i Sant Pere fins a conformar, al segle XVII, un nucli de no més de 300 cases. A partir de la baixa edat mitjana i fins al segle XVII, l'activitat econòmica d'aquests assentaments urbans es caracteritzà per la presència de grups de paraires, teixidors, filadors i tintorers.

A l'igual que tot Catalunya, aquest àmbit territorial experimentà els efectes de les transformacions econòmiques del segle XVIII. Aquestes transformacions comportaren un augment considerable de la població que es posà de manifest, especialment, a les viles i ciutats. A final de segle, Cardona tenia uns 2.500 habitants, Manresa 8.400, Vic 8.200, Solsona 2.700, Berga 3.300 i Igualada 4.900. De manera

paral·lela també es va produir una especialització agrícola per zones. Per una banda, a les unitats del sud, com ara el Pla de Bages, les Valls de l'Anoia, la Conca d'Òdena o els Costers, s'imposà la vinya per ser un conreu més rendible que el cereal. Per l'altra, a les unitats del nord, com ara els Replans de Berguedà, els Replans del Solsonès o la Plana de Vic, es mantenen els conreus herbacis de secà. En aquestes últimes zones, amb una agricultura més pobra, l'economia familiar es complementà amb una l'activitat artesanal domèstica vinculada a la draperia. No només va començar a canviar la fisonomia de molts espais agrícoles sinó també la imatge dels escenaris urbans heretada de l'època baix medieval. Durant aquesta centúria ja es començaren a enderrocar part de les muralles; per exemple, a Vic. En tot cas, la construcció de cases adossades a la muralla, com passa a Manresa, o el fet que les extensions urbanes superessin en nombre de cases a les del nucli antic, com per exemple a Igualada, comportà una progressiva transformació dels assentaments urbans. En aquest sentit, també cal tenir en compte les actuacions de millora dels accessos, la construcció de ponts, la pavimentació de carrers i la il·luminació amb fanals d'oli.

Figura 4.8: La séquia de Manresa, una de les infraestructures més importants de la Catalunya medieval.

Figura 4.7: Pont del Molí de Güell, a la ruta dels Bons Homes.

4.3. El paisatge ente els anys 1800 i 1950

Durant aquest període els escenaris de l'espai obert i dels assentaments urbans varen experimentar una gran transformació pels efectes de l'especialització de l'agricultura i pel procés d'industrialització. En aquest àmbit territorial els efectes de l'especialització foren com a resultat de l'expansió de la vinya i es localitzaren a les planes del Bages i de l'Anoia. La industrialització canvià de manera definitiva la imatge dels nuclis urbans; bàsicament, com a conseqüència de l'enderroc definitiu de les muralles i de la construcció de fàbriques.

A grans trets, durant el segle XIX, el procés d'expansió de la vinya es va consolidar fins al punt que, vers el 1860, al Bages representava el 63,60% de la superfície conreada i a l'Anoia el 66,68%. Amb la voluntat de millorar la rendibilitat es varen construir, per exemple, al Pla de Bages tines al peu de les vinyes per a reduir els costos de transport perquè no és el mateix tragar el raïm que el vi i, alhora, obtenir fermentacions més homogènies. Aquest paisatge amb l'arribada de la fil·loxera, vers els anys 1885 al Pla de Bages o 1889 a la Conca d'Òdena, va experimentar de cop un fort retrocés per l'abandó de molts vessants de muntanya. Els cultius herbacis i els ametllers esdevingueren els cultius alternatius. Aquesta situació de crisi provocà en molts pobles una significativa davallada de la població.

La transformació dels escenaris urbans iniciada al segle XVIII es feu més evident en aquest període. La demanda d'habitatges pels obrers, el desig d'obrir bulevards i parcs, l'arribada del tren o la construcció de fàbriques, entre altres actuacions, comportà canvis importants. Uns canvis que, en general i per primera vegada, pretenen ordenar l'antic teixit urbà baix medieval i, alhora, planificar les futures extensions urbanes. Així, per exemple, vers l'any 1877, a Manresa es va projectar enderrocar les restes de muralla i convertir els fossats en gran avingudes arbrades; per altra part, les carreteres de Vic i Cardona possibilitaren noves extensions urbanes. Una realitat semblant va succeir a Vic on s'acabà d'enderrocar la muralla i s'obriren carrers, es crearen places i parcs, es milloraren els accessos, es construïren fonts monumentals i s'urbanitzaren espais perifèrics. A Igualada augmentà la superfície urbanitzada però, sobretot, canviaren les alçades de les cases que passaren a ser de tres i quatre pisos dividits en dos o mes habitatges.

El factor energètic i la xarxa del ferrocarril, entre altres factors, afavoriren la creació d'escenaris industrials nous a les conques del Llobregat i del Ter que res tindrien a veure amb l'antiga activitat artesanal. Un element destacat són els canals industrials de Berga i Manlleu; el primer pren l'aigua del Llobregat, es construeix entre 1886 i 1899 i té una llargada de 20 km, el segon aprofita l'aigua del Ter, es construeix el 1848 i té una llargada de 2 km. El cabal d'aigua servit per aquests canals possibilità aquests escenaris presidits per colònies industrials i fàbriques de riu. Als Replans del Berguedà es localitzaren algunes de les colònies més destacades com per exemple Cal Rosal (1858), la Plana (1900), Cal Bassacs (1863),

Figura 4.9: L'aprofitament de la força hidràulica dels rius i la construcció de colònies va ser una constant de principis del segle XX. Borgonyà, Plana de Vic.

Viladomiu Vell (1869), Viladomiu Nou (1870), Guixaró (1890), Cal Pons (1875), Cal Marçal, Cal Vidal (1900) o l'Ametlla de Merola (1871). A la Plana de Vic destaquen, entre d'altres, la colònia Ymbern (1889), la Mambla (1901) o la Salou Baurier (1862). Tot i les fàbriques tèxtils de la segona meitat del segle XIX, el caràcter industrial de Cardona és eminentment miner, sobretot, a partir de l'any 1923 quan l'empresa Unió Española de Explosivos compra el salí i canvia el model d'explotació. A Manresa s'instal·len, també, diferents fàbriques tèxtils com, per exemple, la Bertrand Serra (1893-1989) en la qual a la dècada de 1950 hi treballen quasi 3.000 persones. L'any 1913 a Igualada existeixen 16 fàbriques tèxtils mogudes amb motors elèctrics entre les quals destaca la de Cal Font (1861-1982) que als anys 1940 hi treballen 840 persones.

A l'època el ferrocarril es considera una font inesgotable de riquesa i prosperitat per això l'arribada del tren fou àmpliament celebrada. La situació de les estacions respecte les antigues trames urbanes condicionà en molts casos les noves extensions urbanes. La primera línia de tren que es construeix és de via ampla i travessa la Plana de Vic amb la intenció de transportar el carbó de la conca carbonífera Surroca – Ogassa. L'any 1876 s'inaugura el tram entre Granollers i Vic i entre 1860 i 1928 distribueix un milió de tones mètriques de carbó de pedra necessari per a moure, per exemple, els motors de les

Figura 4.10: El ferrocarril permeté el desenvolupament de les comarques de la Catalunya interior. Pont del ferrocarril a Centelles.

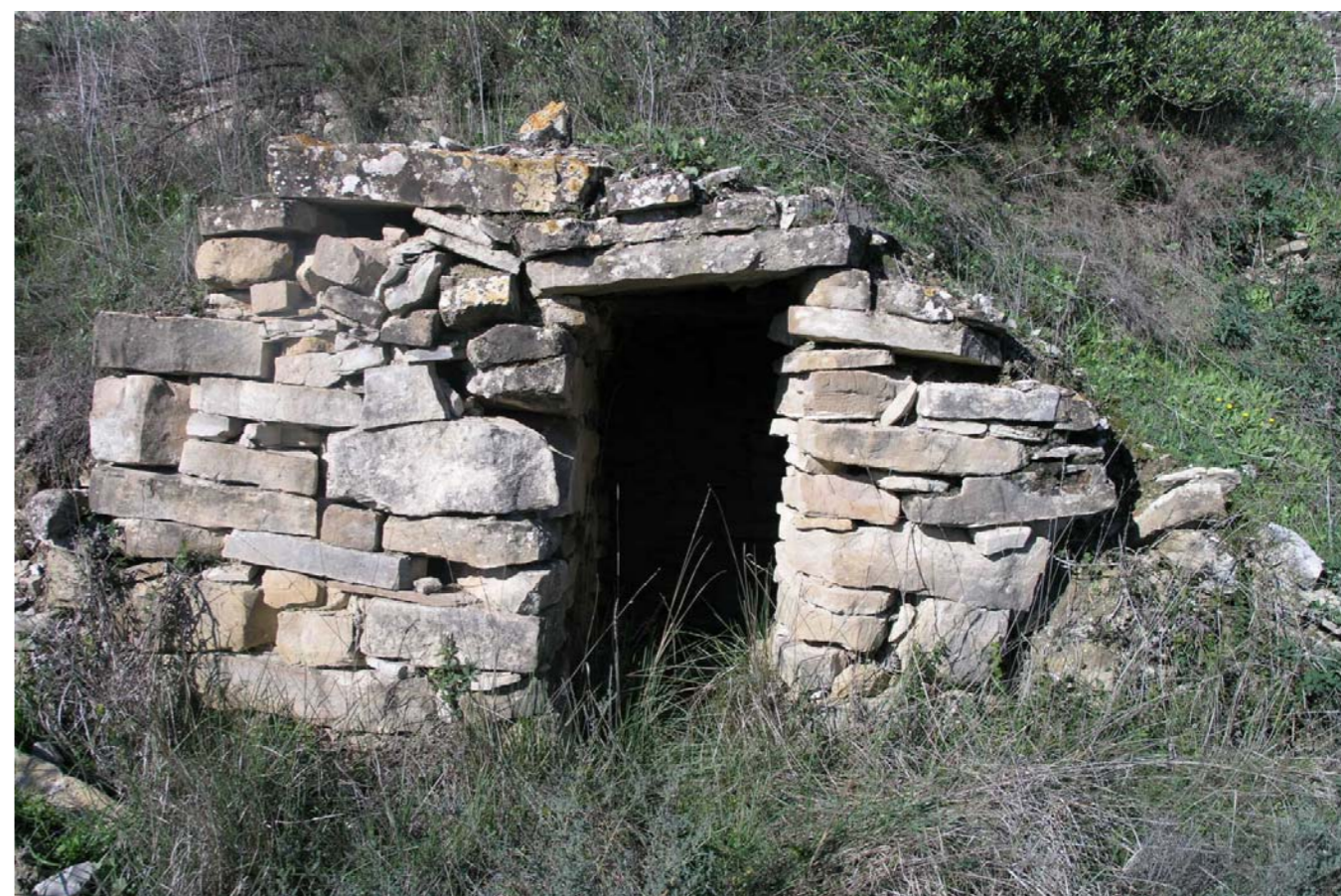

Figura 4.11: Barraca de vinya abandonada degut a la fil·loxera situada a les Valls de l'Anoia.

fàbriques tèxtils de vapor. El 1928 s'electrifica la línia entre Montcada i Sant Joan de les Abadesses. La segona línia és de via estreta i travessa el Pla de Bages, la Conca Salina i els Replans del Berguedà. Aquest tren entre Manresa, Olvan (1887), Guardiola de Berguedà (1904) i Castellar de n'Hug (1914) contribueix al desenvolupament de les colònies industrials i les fàbriques de riu i distribueix el ciment de la fàbrica Asland (1901-1975). Finalment, la tercera línia, que per les Valls de l'Anoia arriba a la Conca d'Òdena, enllaça l'any 1893 Martorell i Igualada. Aquest tren de via estreta, esperat més de quaranta anys, va permetre a les fàbriques igualadines, tot i les deficiències de la línia, substituir el transport amb carros i abaratir costos.

El procés d'electrificació s'inicià a les fàbriques amb la instal·lació de motors termodinàmics; així succeeix, per exemple, a Manresa el 1876 i a Igualada el 1885. L'electrificació de les poblacions es feu en un moment posterior gràcies a centrals tèrmiques de gas, com ara a Manresa (1894) o a Vic (1897), o bé a partir de la transformació de molins preexistents en centrals hidroelèctriques. A Solsona, per exemple, s'adequà el 1897 el molí dels Cups d'Olius documentat al segle XI (1080). Aquestes transformacions comportaren l'estesa de les primeres línies elèctriques de caràcter local. Entre els anys 1911 i 1936, el efectes d'aquest procés es feu encara més evident, sobretot, a les unitats Rubió-Castelltallat-Pinós i Pla

de Bages pel pas de les primeres línies d'alta tensió per a transportar l'electricitat procedent de les centrals elèctriques de la Noguera Pallaresa i d'Adrall. El testimoni més important d'aquesta fase és la central receptora i transformadora de fluid elèctric de la empresa Catalana de Gas i Electricitat SA (1920-1989) situada a les afores de Manresa.

4.4. El paisatge a la segona meitat del segle XX

Els diferents escenaris que conformen el paisatge durant la segona meitat del segle XX varen experimentar, més o menys segons les unitats, una important transformació com a conseqüència d'un consum indiscriminat del sòl i d'una ocupació despreocupada del territori. Aquests canvis comportaren una progressiva uniformització de la fisonomia del mosaic agroforestal, l'aparició de noves extensions urbanes per a satisfer la demanda d'habitatge, la proliferació dels espais de residència de baixa densitat i la dispersió dels polígons industrials.

Figura 4.12: Torres d'alta tensió a la Plana de Vic.

Figura 4.13: La revalorització del territori ha permès la recuperació de nombrosos pobles petits, per exemple, Gósol.

A partir dels anys 1960 però, sobretot a partir de l'any 1986 amb l'entrada a la Unió Europea, la mecanització de l'agricultura per a intensificar la producció provocà el tancament de moltes petites explotacions familiars amb el conseqüent èxode rural i l'ampliació de la superfície dels antics camps de secà. Així doncs, en un context regit per les fàbriques de pinso, als replans del Solsonès i del Berguedà s'abandona el conreu de blat i es potencia l'ordi i per contra a la Plana de Vic es planta massivament blat de moro. Un altre exemple d'aquesta nova agricultura, que poc té a veure amb la vida al camp dels segles XVIII i XIX, són les 550 hectàrees de vinya de la DO Pla de Bages creada l'any 1995. La particularitat d'aquestes vinyes rau en el valor de les varietats cultivades (picapoll, sumoll i mandó) i de les tines i les barraques de vinya anteriors a la fil·loxera.

Finalment, cal destacar també, l'aparició d'una ramaderia intensiva bovina i, molt especialment, porcina com a conseqüència de la demanda dels mercats urbans. En aquest cas, a final dels anys 1990, la Plana de Vic es converteix en una de les àrees amb més granges porcines d'engreix la qual cosa comporta a la zona greus problemes de contaminació del aqüífers per excés de nitrats.

Figura 4.14: Carretera d'accés a Saldes amb el Pedraforca al fons.

L'èxode rural a partir dels anys 1960, com a conseqüència de la mecanització de l'agricultura i del creixement industrial, comportà una important davallada de la població a les zones més muntanyoses; com, per exemple, a les Capçaleres del Llobregat, Ribera Salada i Rubió-Castelltallat-Pinós. De manera més concreta, els casos dels nuclis abandonats de Peguera (Fígols), Uixols (Castellterçol) i Rodors (Moià) exemplifiquen aquesta realitat.

Ara bé, aquest àmbit territorial també esdevé un pol d'atracció d'immigrants; especialment, els nuclis de Berga, Manlleu, Vic, Manresa i Igualada. En tots ells la construcció de noves extensions urbanes per a satisfer la demanda d'habitatge es feu sense planificar, es construï de manera deficient, es deixaren per a més endavant els serveis, esdevingueren àrees deslligades dels nuclis antics i, també, canviaren la fisonomia urbana. A Manlleu, que en 30 anys (1950-1980) passa dels 7.294 als 15.962 habitants, es construeix el barri de l'Erm. A Manresa s'aixequen cases barates i habitatges de protecció oficial, entre d'altres llocs, als barris de la Balconada, el Xup, la Parada o la Font dels Capellans. A Berga es construeix el barri de Santa Eulàlia, a Igualada el de Fàtima i a Súria el de Salipota.

Figura 4.15: La nova percepció de les zones de muntanya han permès trencar la tendència al despoblament. La Coma i la Pedra.

Figura 4.16: Els canvis territorials i culturals han creat nous usos de gaudi del paisatge. L'Estany, Moianès.

L'any 1979 s'instauen de nou els ajuntaments democràtics la qual cosa comportà, poc o molt, un procés de reconstrucció social i econòmica així com de protecció dels elements del territori. Entre els agents d'aquest procés de canvi destaquen les reivindicacions del moviment veïnal relacionades amb els espais urbans; a Manresa, per exemple, l'any 1976 es creà la Coordinadora de Barris. En aquesta mateixa ciutat els anys 1980 es desenvoluparen diversos plans parcials per adequar, entre d'altres, el barri de la Parada. A Berga s'inverteixen diners públics al barri de Santa Eulàlia per a millorar els habitatges, construir equipaments i facilitar la connectivitat. A Súria s'inicià una important rehabilitació de l'espai urbà del barri de Salipota afectat per l'aluminosi.

Un altre fenomen d'aquest període són els assentaments urbans de baixa densitat residencial que van proliferar a l'espai obert. En molts casos aquestes urbanitzacions, que es construïren entre els anys 1950 i 1970, no s'arribaren a dotar-se de serveis bàsics com ara enllumenat o clavegueram. Aquest tipus de trama urbana al marge dels nuclis preexistents es van estendre, sobretot, a les zones de l'Anoia i del Bages. En el primer cas, i més concretament entre altres, als municipis de Piera (Can Canals, Can Claramunt, Can Bonastre, Castell de la Ventosa, Can Mas, Ca n'Aguilera), el Bruc (Montserrat Parc, el Bruc Residencial) o Masquefa (Can Parellada, el Maset, Can Quiseró). En el segon cas, es fa molt evident, per exemple, als municipis de Castellgalí (Mas Planoi), Castellvell i el Vilar (El Prat, Mas Enric, Mas Astarrós) o al Pont de Vilomara (River Park, Marquès Paradís, Can Riera).

A partir dels anys 1960 les fàbriques de manera progressiva començaren a situar-se fora dels nuclis, però, no serà fins la primera crisi del tèxtil (1970) i el tancament de les mines de carbó (1963, 1983, 1985, 1991, 1992) que proliferen els polígons industrials. Aquestes àrees especialitzades d'ús industrial es concentren, sobretot, a l'entorn de Berga, Manlleu, Vic, Manresa i Igualada. Més concretament, se situen en zones planes i ben comunicades per carretera davant la poca competitivitat de les antigues línies de via estreta. Així, per exemple, a Manresa es recolzen amb les carreteres C-16 i C-55, a Berga amb la C-26 o a Igualada amb la N-IIa. Aquests canvis s'acompanyaren, també, d'una diversificació de l'activitat i de recomposició de l'estructura industrial. En aquest sentit, a Manresa les indústries tèxtils i la mineria potàssica deixaren pas a indústries metal·lúrgiques, alimentàries i manufactureres. A Igualada van tancar les antigues fàbriques tèxtils i s'expandiren les indústries de genero de punt, de la pell i del paper. En general, la imatge d'aquestes àrees no suposà un valor afegit per al valor dels béns produïts. L'emplaçament, la trama, els materials, la qualitat de la construcció, els límits de l'àrea o els volums són qüestions que incidiren en la qualitat d'aquests escenaris industrials. Tot i això, destaquen, per exemple, els polígons de Les Garrigues (Calaf, 1989), el Parc d'Activitats Econòmiques d'Osona (Vic, 1989), El Polígon Malloles (Vic, 1980).

Figura 4.17: Polígon industrial a Castellbell i el Vilar.

Figura 4.18: Camp de cereals a la Guàrdia Pilosa, a la unitat de paisatge dels Costers de la Segarra.

facilitar la comunicació local entre el Bages i el Berguedà. El paper d'aquesta infraestructura lineal es complementà amb el túnel del Cadí (1984), amb l'autopista Terrassa – Manresa (1989) i amb la C-25 o Eix transversal (1997). Totes aquestes infraestructures lineals de comunicació, en relació amb els elements del territori, es feren sense tenir en compte, per exemple, en la geometria del traçat les pautes visuals o els espais segregats pel pas de la via la qual cosa generà impactes en el paisatge.

Figura 4.19: Imatge aèria de la Conca d'Òdena el 1956, on s'observa un sector d'Igualada. Font: Vol «Americà», agost de 1956. Servicio Geográfico del Ejército.

Figura 4.20: Ortofotomatge recent del mateix sector de la Conca d'Òdena il·lustrat a la Figura 4.20, on es pot comparar l'important creixement urbà i industrial d'Igualada, i el consegüent retrocés de l'agricultura. Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.

L'any 1963 es va tancar el tram de via estreta entre Guardiola de Berguedà i Clot del Moro, el 1972 entre Olvan i Guardiola de Berguedà i, finalment tot i la protesta veïnal, el de Manresa a Olvan. Només quedà actiu el tram entre Manresa i Sallent per a transportar la potassa. La creació, l'any 1979, de l'empresa pública Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya va possibilitar el manteniment i la progressiva millora de les línies de via estreta entre Martorell i Manresa i entre Martorell i Igualada.

L'augment gradual del parc de vehicles, especialment entre els anys 1960 i 1995, comportà una millora de la xarxa de carreteres; sobretot, de la carretera C-16 anomenada, també, Eix del Llobregat. Aquesta via va néixer amb la funció de connectar Barcelona amb Tolosa de Llenguadoc i Orleans i, alhora, la de